

SAMARQAND TARIXIY DURDONALARIDAN - MAXDUMI A'ZAM MAJMUASI

Amirkulov Jasur Baxtiyorovich

Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti,

B.Ergashev

Ilmiy rahbar: tfd.prof.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Samarqand yaqinida Dahbet shaharchasida joylashgan Mahdumi A'zam tarixiy yodgorligi borasida manbalar tahlili, majmua arxitekturasi, u yerda mavjud bo'lgan qabrtoshlar to'g'risida ma'lumot berilgan.

Abstract: This article provides an analysis of sources, the architecture of the complex, and the tombstones located there in the historical monument of Mahdumi Azam located in the town of Dahbet near Samarkand.

Kalit so'zlar: Dahbet, Sayid Ahmad Jaloliddin Kosoniy, Yalangto'shbiy, qabrtosh, Maxdumi A'zam, Miyonkol.

Key words: Dahbet, Syed Ahmad Jalaluddin Kosani, Yalangtoshbi, tombstone, Makhdumi Azam, Mionkol.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak azaldan Zarafshon vohasi aholisi zich joylashgan hududlardan hisoblanadi. Zarafshon vohasining deyarli barcha yerlari insonlar iste'qomat qilishi uchun qulayligi hamda yerlarning unumdorligi sababli, bu yerlarda markaziy shaharlardan uzoqda ham odamlar yashab kelganligini ko'ramiz.

Insonlar qo'nim topgan shunday makonlardan biri Samarqand shahridan uncha uzoqda bo'lmagan Dahbed shahridir.

Dahbed – Samarqand shahrining shimoli-g'arbiy tarafida, Oqdaryo va Qoradaryo oralig'idagi Miyonkol orolida joylashgan qadimiy va tarixiy mavze'lardan biridir. [4:5].

Bu shaharga asos solinishi Naqshbandiya tariqatining rahnamosi shayx Sayid Ahmad – Maxdumi A'zam nomi bilan bog'liq.

Dahbed atamasining paydo bo'lishi Farg'ona vodiysining Koson shahrida yashagan, keyinchalik XVI asrning boshlarida Miyonkolga ko'chib kelgan Sayid Ahmad Jaloliddin Kosoniy (1461-1542)ning faoliyati bilan bog'liqdir.

Komilxon Kattayevning fikricha Farg'ona vodiysida faoliyat olib borgan hazrati Mahdumi A'zam Samarqandga 1515-1528 yillar oralig'ida doimiy yashash uchun ko'chib kelgan.

U Samarqand hukmdorlari, xususan, shayboniylardan Jonibek Sultonning taklifiga binoan Miyonkolga ko'chib kelgan va shu yerda dastlab o'nta tol ekkan. Natijada u yashagan mavze “Dah bed” (fors-tojikcha “o'nta tol”) degan nom bilan atala boshlangan. Dahbed shahri XVI asrning birinchi choragidan boshlab tasavvuf oqimining eng katta silsilasi sanalgan Naqshbandiya sulukining markazi hisoblangan [4:5]. Dahbed so'nggi o'rta asrlardan boshlab,

shayx Maxdumi A'zam va uning avlodlari sharofati bilan ziyoratgohga aylangan. Bu yerda xonaqoh, bir necha masjidlar va madrasa qurilib, o'z davrida madaniy markazlardan biri sanalgan [6:207]. Dahbed nomi bilan bog'liq yana bir ma'lumot M.Abramovning "Guzari Samarqanda" nomli risolasida ham uchraydi. Abramovning ma'lumotiga ko'ra XVI-XVII asrlarda Samarqand shaxrining markaziy hududlarida "Guzari Dahbediy" mahallasi paydo bo'lgan [1:36].

Akademik B.Ahmedovning ma'lumotlariga ko'ra, ba'zi manbalarda Xojagi Ahmad ibn Sayid Jaloliddinning nomlari Maxdumi A'zam Kosoniy yoki Maxdumi A'zam Dahbediy deb keltirilgan [2:261-264].

Xojagi Ahmad ibn Sayid Jaloliddin O'rta Osiyo sufiylarining eng ko'zga ko'ringan vakillaridan hisoblangan va butun O'rta Osiyo bo'ylab o'zining ko'plab shogirdlariga ega bo'lgan. Maxdumi A'zam 80 (qamariy yil), 78 (shamsiy yil) yoshida Dahbed mavzesida vafot etgan [5:245]. Sayid Ahmad Kosoniy o'z yurtida emas, balki Samarqand shahridan 12 chaqirm masofada joylashgan Dahbedda 949-hijriy muharram oyining 21-sanasida shanba kuni choshgohda, ya'ni 3-may 1542-yilda vafot etgan [3:179]. Maxdumi A'zamning avlodlari Dahbed shahrida istiqomat qilib kelishmoqda. Maxdumi A'zamning avlodlaridan biri bo'lgan Tolipov Nodirning so'zlariga ko'ra, bu yerdagi chillaxona Maxdumi A'zam hayotligida Jonibek Sulton tomonidan qurdirilgan va u XVI asrga oid. Maxdumi A'zam sharafiga 1632-yilda Nodir Devonbegi buyrug'i bilan Dahbedda katta bog' barpo etilgan [6:156].

Rus tadqiqotchisi A.P. Fedchenkoning "Topograficheskiy ocherk Zerafshanskiy dolini" sarlavhali maqolasida shunday ma'lumot beriladi: "Dahbedning ajoyib masjidi bo'lib, u yerda XVI asrda vafot etgan avliyo Maxdumi A'zamning qabri bor. Masjid uncha baland emas, uning uzun xonasi bor. Masjidning ajoyibligi shundaki, unda ikki qator ustunlar o'rnatilgan. Bu ustunlar orasidagi shift gumbazga o'xshab qurilgan bo'lib, undagi gumbazlar soni 12 tani tashkil etadi. Masjidning tashqarisi baland ayvon bo'lib, u har xil shakldagi naqshlar bilan bezatilgan. Mahalliy aholidan mening "qachon va kim bu binoni qurdirgan?" degan savolimga Samarqanddagi ikki madrasaning egasi Yalangto'shbiy bino qilganligini aytdilar, hamda menga bu yerda Yalangto'shbiyning qabrini ko'rsatdilar. Masjid juda ajoyib bo'lib, unda tamoman xitoylarnikiga o'xshagan buyumlar saqlanadi". XIX asrning 80-yillarida Dahbedda bo'lgan N. Vaselovskiyning esdaliklarida quyidagi ma'lumotlar keltirilgan: "Masjid bunosi ichidagi katta xonada 8 qirrali chiroq osilgan. Yana ikkita kichikroq chiroqlardan biri mehrobning tepasida, ikkinchisi esa, masjid eshigi tepasida osilgan. Masjid Yalangto'shbiyning tashabbusi bilan 1028-xijriy (1618-1619) yilda qurilgan. Masjidning hovlisida bir necha qadimiy chinorlar bo'lib, ulardan biriga eshik o'rnatilgan va undan xona sifatida foydalanishadi. Xilxona masjiddan g'ishtli devor bilan ajratilgan. Xilxonada Yalangto'shbiy va uning qizi Iqlimaning qabri bor". Yana bir rus tadqiqotchisi V.L. Vyatkin o'z maqolalaridan birida Dahbed shahridagi xonaqoh va madrasaning qurilishi haqida shunday malumotlarni keltirib o'tadi: "Dahbedda dafn etilgan Maxdumi A'zamning qabri tepasida Yalangto'shbiy Bahodir katta xonaqoh barpo qildirdi. 34 xujra, masjid va darsxonadan tashkil topgan bu yerdagi madrasaga keyinchalik, Mang'itlar sulolasi hukmronligining boshlarida

asos solingan”. XIX asrning ikkinchi yarmida yozilgan Abu Tohirxojaning “Samariya” asarida yuqoridagi ma’lumotlar tasdiqlanadi: “Yalangto’shbiy 1028-xijriy (1618-1619) yilda Maxdumi A’zam qabriga janub tomonida keng va yuksak xonaqoh soldirgan” [6:207-209].

Yuqoridagi manbalar tahlilidan, Mahdumi A’zam majmuasining barpo etilishida Amir Yalangto’shbiy Bahodirning xizmatlari katta ekanligini ko’rishimiz mumkin. Payg’ambarimiz oilasi a’zolarining avlodi hisoblangan Maxdumi A’zamning nabirasi Muhammad Hoshimni Amir Yalangto’shbiy o’zining piri hisoblaganligi ham bu qurilishlarning amalga oshirilishiga sabab bo’lgan bo’lishi mumkin.

Maxdumi A’zam majmuasining eng diqqatga sazovor inshooti xonaqo’n bo’lib, gumbazli zalni yog’och ayvon bilan birlashtirilgan olti ustunli 12 gumbazli bo’ylama inshootdir. Dastlabki tarhga ko’ra, katta zikrxona, xizmat xonalari va tahoratxona bo’lgan.

19-asr oxirlarida, saqlanib qolgan xonaqoh hovlisida 8 metr balandlikdagi minora qurilgan. Sharqiy tomonda yana bir kichik bino - "kichik masjid" saqlanib qolgan. Xonaqohdan shimolda “Samarqand marmar”i bilan ishlov berilgan, burchaklari marmar yarim ustunlar bilan bezatilgan, Qur’on so’zlari yozilgan, balandligi 1,55 m bo’lgan deyarli to’rtburchak (17,6 x 16,6 m) inshoot – daxma joylashgan. Sufada 8 ta qabr tosh joylashgan. Sufa atrofidagi kichik qabriston Nodir Devonbegi buyrug’i bilan g’isht devor bilan o’ralgan. Sufa etagida janubdan 9 ta qabr toshlari mavjud bo’lib, ulardan biri Yalangtush Bahodirga, undan sharqda uning qizi Iqlimga tegishli qabr mavjud. Devordan tashqarida 46 ta qabr toshlari bor.

Tarixchi olim Komilxon Kattaevning “Maxdumi A’zam va Dahbed” kitobida avliyoning qabri yonida turgan qabr toshlari ro’yxati keltirilgan [4:74].

1. Maxdumi A’zam hazratlari (vafoti 1542); 2. Hazrati Muhammad Amin (Xo’ja Kalonxo’ja, 1596-yilda vafot etgan); 3. Xoja Xodam hazratlari (vafoti 1635); 4. Xoja Muso ibn Xoja Xoshim hazratlari (vafoti 1642); 5. Musoxon Xoja ibn Isohadzhay Dagbediy hazratlari (vafoti 1776); 6. Xonxo’ja ibn Musoxonxo’jai Dahbediy hazratlari (vafoti 1784); 7. Avliyoxo’ja ibn Xonxo’ja (vaf. 1802);

Shuningdek, dahma atrofidagi qabrtoshlar haqida ham ma’lumot berilgan:

1. Yalangtushbiy Bahodir bin Boyhojibiy — hijriy 1066 yil (1655—56); 2. Amir Sultonkush – hijriy 1067 yil (1656); 3. Malika Iklimabonu Yalangtushbiy qizi - 1068 (1657) yil; 4. Malika Oibibi Yalangtushbiy qizi - 1077 yil (1666); 5. Shoh Hidoyat ibn Shoh Qosim – 1079 yil (1668), Afg’oniston shohi; 6. Shoh Saodat ibn Shoh Hidoyat – 1100 yil (1688), Afg’oniston shohi;

Komilxon Kattaev “Mahdumi A’zam va Dahbed” risolasida, 1901 yilda o’sha davrdagi Samarqand general-gubernatori Georgiy Alekseevich Arandarenkoning buyrug’i bilan “Mahdumi A’zam” qabristoniga oxirgi dafn etilgan shaxs Maxdumi A’zamiy avlodi – Hazrat Sayyid Akramxon Dahbediy ibn Avliyoxo’ja ibn Xonxo’ja ekanligi haqida aytib o’tgan [4:76].

Maxdumi A’zam majmuasiga tegishli bo’lgan binolarning barchasi uning hayotligi davrida qurilmagan va bu binolarning hammasi ham bugungi kunga qadar saqlanmagan. Saqlanib qolganlari esa chillaxona, masjid va xilxonadir. Bu inshootlar bugungi kunda ushbu majmuaning asosini tashkil etadi. Samarqand 123 yil mustamlakachilar ta’siri ostida

bo`lganligini hisobga olsak, bu diyor farzandlari mehnati mahsuliga e`tibor berilmaganligi sababli ajdodlarimiz merosining talay qismini yo`qotdik. Ushbu majmuada ham madrasa va xonaqohning yo`qotilishiga shu 123 yil kifoya bo`ldi. Ammo bizgacha yetib kelgan merosning qiymati juda katta. Bu merosni asrash har birimizning burchimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абрамов М. «Гузари Самарканд». Ташкент. «Узбекистон» . 1989.
2. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. Т.: Ўқитувчи, 1994.
3. Ахмедов Б.А. Историко-географическая литература Средней Азии XVI-XVIII вв. (Писменное памятники). Ташкент: Фан. 1985.
4. К.Каттаев. Махдуми Аъзам ва Даҳбет. Самарқанд. Суғдиёна. 1994.
5. Мухамед Юсуф Мунши. Муқим – ханская история / Пер. с тадж., предисл., примеч. и указатели А.А. Семенова. Ташкент: Изд-во АН УзССР. 1956.
6. Пардаев К.К. XVI – XVIII асрларда Миёнкол. Тошкент. Турон Замин Зиё. 2014.

